

A filológia kastélya

Absztrakt. E rövid szöveg arra vállalkozik, hogy megkísérelje Kittler egy 2009-ben megjelent előadása felütésének szoros – sokszor az olvasót magát szorongató – olvasását, mert meglehetősen érdekes e szöveg mind Kittler saját filológiai elgondolásait, mind azon kérdéseket és problémákat tekintve, amelyekkel a filológiának ma szembe kell néznie.

Hölgyeim és Uraim!

Néhány éve – bocsássák meg nekem ezt az erős kezdést – elkésérítő beszélgetésben volt részem. Számomra legalábbis, mondjuk így, elszomorító volt. Az az örömteli ünnep idézi fel bennem ezt a beszélgetést, amelyet annak a kastélynak és hídnak az árnyékában tarthatunk, amelyek Hölderlin és Heidegger óta nyelvünk legszebbjei közé tartoznak. Ez a beszélgetés kegyetlenül világosá tette, miért léteznek manapság filológusok, akik már nem tudnak hidat verni. Az a „híd” ugyanis, amely „könnyeden és erősen” áll, „s döngetik kocsik, emberek”, hogy aztán ő is a „kertek illatölében” nyugodjon, mindig is, vélhetően Püthagorasz óta, zene és ének volt. És ez a már nem fiatal, még nem idős germanista azt mondja nekem, hogy minden, amit valaha is írtam, homokra épült. Hiszen egyáltalán nem kell megtanulnunk programozni, hogy használjuk a számítógépet. III. William Gates után szabadon: az autó megy, a mosógép mos – és ugyanígy préseli át magán [durch die Mangel drehen] az ő germanisztikája a szövegeket. Így nevezték ki őt is – ne feledjük, a vad Nyugat-Németországban – az újabb német irodalom rendes professzorává anélkül, hogy valaha is faragott [schmieden] volna egy verset vagy rímekbe szedett volna valamit – még ifjúi, szerelemittas éveiben sem.

– Akkor maga egyáltalán nem is germanista! – átkozódtam, és visszafordultam a vörösboromhoz. Úgy tűnik, a német egyetem bele fog halni ebbe az idiotizmusba, ha nem gondolkodunk el az ellenmérgeken. Ezt már az *Odüsszeiában* *mólúnak* hívta egy pelyhedző állú, ifjú, nagy technikai tehetséggel bíró isten (10,305). Amilyen gyakran csak lehet, emlékeznünk kellene rá. Hiszen a filológusok – Platónnal ellentétben – titkon abban hisznek, hogy az istennők és az istenek sokan vannak. Vagy Önök ezt tagadják?

Éppen ezért úgy tűnik, az a filológiai kérdések sajátossága, hogy hagynunk kell, hogy megadassanak nekünk. Csak amióta múzsák és istenek léteznek, léteznek ezek a kérdések. A filozófiai problémával ellentétben, amely Szókratész óta – nem beszélve Fichtéről vagy Hegelről – valamiféle daimonikus Önmaga vagy Én mélységéből száll fel, a szavak szeretete a hagyomány történéseinek dolga marad, amelynek rekurziói – ezt itt Heidelbergben szükségtelen ismételnem – bármennyire szövevényesen is, de mindig a görögökhöz vezetnek vissza.¹

1 Friedrich KITTLER, *Philologische und Homerische Frage = Was ist eine philologische Frage?*, szerk. Jürgen Paul SCHWINDT, Frankfurt am Main: Suhrkamp, 2009, 288–289. (Friedrich Hölderlin *Heidelberg* című versét Rónay György fordításában idézem.)

Azért választottam Kittler 2009-ben megjelent, de valójában két évvel korábban tartott előadásának felütését, hogy megkíséreljem ennek szoros – sokszor az olvasót magát szorongató – olvasását, mert meglehetősen érdekes e szöveg mind Kittler saját filológiai elgondolásait, mind azon kérdéseket és problémákat tekintve, amelyekkel a filológiának ma szembe kell néznie. Ahogy láthatóvá válik, ez a rövid bevezető rendkívül sűrű, súlyos, minden egyes szaváért külön meg kell küzdeni – ugyanis minden egyes szó lényeges. Olvasatomat az inspirálta, hogy nem Kittler az első, aki a heidelbergi kastélyt összekapcsolja a filológiával, de míg másik példám, Hans Ulrich Gumbrecht szövege meglehetősen közvetlen, kifejtett és részletezett metaforaként építi föl e kastélyt, a Kittler festette kép sokkal szubtilisebb, rejtettebb, homályosabb, amelybe nem könnyű bejutni – de hát mi mást várhatnánk egy kastélytól.

A *filológia hatalma* című kötetének első fejezetében Hans Ulrich Gumbrecht Walter Benjamin *Egyirányú utcájának* a heidelbergi kastélyt leíró részletét hívja segítségül filológiai fejtegetéseihez.² Néhány évvel később, 2007-ben a *Mi számít filológiai kérdésnek?* című heidelbergi szimpóziumon Friedrich Kittler ugyanezen kastéllyal nyitja előadását. Eltérő filológia-elgondolásaik szerint más-más képet rajzolnak föl, de a választott kiindulópont – azaz a kastély – megegyezik. Ahogy Gumbrecht, úgy Kittler is visszautal a kastély leírásának szöveghagyományára, nyelvi átörökítéseire, azonban mindketten megőrzik az épület tényleges, érzékelt materiális állapotát, annak jelenkori látványát. Azt mondhatjuk, mindkét szövegben a kastély játssza a filológiai vizsgálódás tárgyának szerepét – egyszeri, megismételhetetlen és visszafordíthatatlan jelen(levő) anyagiságával és ezzel *egyidejűleg* átörökítéseseményeinek rekurzióival.

Ami a két jelenetet radikálisan megkülönbözteti egymástól, az a kép másik eleme, amely magát a filológiai vizsgálódást jeleníti meg. Míg Gumbrecht szövegében a kastély fölött tovatűnő felhők, addig Kittlernél a híd strukturálja a metaforát.

Ennélfogva a két kép különböző filológiai problémára mutat: Gumbrecht a filológiában és filológia által lehetséges *jelenlétről* beszél, arról a feszültségről, amely a kastély mint halványuló jelenléttel bíró töredék és a felhők mint helyreállítás között húzódik, mivel e felhők a különböző, efemer formákban előálló jelenlét folyamatos felbukkanásához és szertefoszlásához tartoznak. Világos, hogy a jelenlét megszületésének metaforájaként az egész kép a történetiség ellenében hat, mivel fölszámolni igyekszik két különböző idősik és időszerkezet vagy ritmus – mármint a kastély és a felhők – távolságát.

Gumbrecht metaforájának fényében pontos megvilágítást kap Kittler kérdésfölvetésének (vagyis inkább aggodalmának) eltérő jellege. Kittler kérdése nem azt érinti, hogy mi történhet meg a filológián keresztül, sokkal inkább,

2 Vö. Hans Ulrich GUMBRECHT, *The Powers of Philology: Dynamics of Textual Scholarship*, Urbana – Chicago: University of Illinois Press, 2003, 9–10. Vö. Walter BENJAMIN, *Egyirányú utca*, ford. Márton László = Uő, *Egyirányú utca – Berlini gyermekkor a századforduló táján*, Budapest: Atlantisz, 2005, 63: „Heidelbergi kastély. A romok, melyek dűledékei az ég felé törnek, derült napokon olykor kétszeresen is szépnek látszanak, midőn ablakaikban vagy ormukon a pillantás a tovaúszó felhőkbe ütközik. A pusztítás múló színjátékot tár elénk az égen, mely által e romok örökkévalóságát tanúsítja.”

hogyan történhet egyáltalán filológia. A második mondat „árnyék” szava döntő fontosságúnak tetszik Kittler további gondolatmenetének megértésében. Valamely a kastélyhoz vezető híd nélkül csakis a kastély árnyékát érhetjük el, csakis annak árnyékában állhatunk, és filológiai vizsgálódásunk nem több, mint maga a dolog elérése helyett annak árnyékával viaskodás. Ebből a nézőpontból a Kittler megfogalmazta probléma az, hogy napjainkban a filológusok – ahogy írja – *képtelenek* hidakat építeni. E fogyatékoság, melyet Kittler egy adott ponton ingerülten „idiotizmusnak” nevez, sokkal inkább valamiféle barbarizmus, egy bizonyos fajta felkészültség vagy tudás hiánya. Egészen pontosan a technikai tudásé. Amikor a megfelelő ellenszerről beszél, Kittler földidézi Hermészt és azt a gyógynövényt, amelyet Odüsszeusz ad az eposz 10. könyvében, hogy megvédje a hőst Kirké varázserejétől – Kittler azonban nem nevezi néven Hermészt, hanem jelentőségteljesen és sokatmondóan úgy hivatkozik rá, mint „nagy technikai tehetséggel bíró istenre”. Egy nagy technikai tehetséggel bíró isten – akire olyan gyakran kellene emlékeznünk, amilyen gyakran csak lehet.

A technikai barbarizmus csapdája, hogy a fölkészültség hiánya nem teszi lehetővé a gyakorlatot. Kittler analógiái szerint: használnunk kell és használnunk is számítógépeket anélkül, hogy egyáltalán bármiféle programozást tanulnánk. Az autó megy, a mosógép mos anélkül, hogy ismernénk működési mechanizmusukat – és ugyanez áll a technikát figyelmen kívül hagyó filológiára. Ahogy a szerző szarkasztikusan megjegyzi: akár még irodalomprofesszor is lehet valaki anélkül, hogy bármilyen fogalma volna a szövegek létrehozásáról és technikai létéről, technikai feltételeiről. A Kittler által itt használt szó átvitt és szó szerinti értelme kiemeli a technikához fűződő lényegi kapcsolatot: a „faragni” – szó szerint: „kovácsolni” – szót használja: „verset faragni”. Lehetséges szövegeket használni, szövegekkel foglalkozni technikai meghatározottságaikra vonatkozó tudatosság hiányában is, ám a technikailag tudatlan filológia, Kittler nyomán, csupán „átpréseli magán”, gyötri, szorongatja a szövegeket, szó szerint „mángorolja” azokat.

Az anyag szabályszerűségei vagy törvényei, mondhatnánk tehát, meghatározóak az *építést* tekintve. Amikor Kittler a zenét és az éneket jelöli meg alapvető hídként, utal Püthagoraszra, és áttételesen az ő matematikai alapon nyugvó zeneelméletére. A híd anyaga zene, hang, és ezért amik *híddá teszik*, azok a numerikus összefüggések.

Az anyag törvényszerűségeinek figyelmen kívül hagyása képtelenné teszi a filológusokat hidak építésére, tehát végső soron a filológiára. Kittler bevezetője finom, kimondatlan párhuzamot von filológiai vizsgálódásának aktuális tárgya, a görög eposz és maga a filológia között. Kittler sürgetése, mely szerint olyan gyakran emlékezzünk Hermészre, amilyen gyakran csak lehet, a szöveg egészét olvasva másként szólal meg. Miként az előadás utóbb kifejti: a múzsa segítségül hívása, az első sorok invokációja az, amely lehetővé teszi magát az eposzt. Hermész, e nagy technikai tehetséggel bíró isten szüntelen megidézése, a technika – a módszer, a gyakorlat, az üllő – szüntelen megidézése teheti lehetővé a lényegi filológiát.

Fölvetődik hát a kérdés: hogyan definiálható ez a technikai képesség, tehetség vagy felkészültség? Mit kellene tudnia a jelen filológusának, hogy hidakat építhessen? Rendelkeznie kellene matematikai, zenei vagy éppen – emlékezzünk Hermészre – növényteni alapokkal? Vagy egy még időszerűbb

és sürgetőbb problémát említve: a számítógép-programozásnak a filológiai erudíció részét kellene képeznie? Miben áll az efféle erudíció, és öltheti-e magára egyfajta kultúratudomány vagy éppen kultúrtörténet formáját?

Visszatérve Kittlerhez, a szavak és az előadás bódulatának hamis, de szép egyszerűségében: a filológia technikája vagy inkább a technika filológiája az, amit sürget? Ha filológia és történetiség nem tartozik össze szükségszerűen, amint arra Gumbrecht rámutat, hanem inkább, ahogy Kittler sugallja, filológia és technika között áll fenn szükségszerű kapcsolat, akkor vajon milyen lehet az a *történetiség*, amely a technikailag tudatos filológiából fakad? Miféle történetiséget kellene hát magában foglalnia a filológiának, amelyet már nem vádolhatnak barbarizmussal, vagy, Kittler szavát visszaidézve, idiotizmussal?

Irodalom

BENJAMIN, Walter, *Egyirányú utca*, ford. Márton László = Uő, *Egyirányú utca – Berlini gyermekkor a századforduló táján*, Budapest: Atlantisz, 2005.

GUMBRECHT, Hans Ulrich, *The Powers of Philology: Dynamics of Textual Scholarship*, Urbana – Chicago: University of Illinois Press, 2003.

KITTLER, Friedrich, *Philologische und Homerische Frage = Was ist eine philologische Frage?*, szerk. Jürgen Paul SCHWINDT, Frankfurt am Main: Suhrkamp, 2009.

Castles of Philology

This essay provides a close reading of the prelude to one of Kittler's lectures from 2009. My analysis sheds light on Kittler's conjectures on philology as well as on contemporary problems of philological scholarship.

Keywords: Kittler, philology, history, technique, Heidelberg Castle

Tóth-Czifra Júlia
doktorandusz hallgató, ELTE BTK, Irodalomtudományi Doktori Iskola
toth.czifra.julia@gmail.com